

UDK 316.4 (497.5 Sisak) "1941/1945"
394 (497.5 Sisak) "1941/1945"Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 19. lipnja 2000.

Društveni život u Sisku u vrijeme Drugog svjetskog rata

HRVOJE KLASIĆ

Sisak

Glavna zadaća rada bila je pokazati kontinuitet u razvoju grada Siska, točnije jednog segmenta u njegovu razvoju, unatoč ratnim prilikama Drugog svjetskog rata. Zbog nemogućnosti uvida u arhivsku građu, koja je uništena nakon rata, glavni izvor informacija čine Hrvatske novine, tjednik koji je u Sisku izlazio od 1925. do 1945. Kroz nekoliko cjelina, autor govori o najvažnijim glazbenim, sportskim, kulturnim događajima, kao i o događajima koji su specifični upravo za grad Sisak. Autor na kraju govori o postupcima koji su negativno utjecali na društveni život u Sisku, od zamračivanja, redarstvenog sata i ratnih djelovanja do obračuna s politički, nacionalno ili vjerski nepodobnim građanima Siska.

Uvod

Glavni poticaji za pisanje ovoga rada bile su povijesne činjenice, ali i ispravljanje historiografske "nepravde" nanese na grad Sisku, točnije jednom segmentu njegova povijesnog razvitka. U nekoliko slučajeva autori su se dotaknuli spomenutog razdoblja, ali su ga zbog različitih razloga ili opisali potpuno površno ili jednostavno preskočili.¹ Najveći problem koji se nametnuo u pisanju ovoga rada bio je nedostatak izvora. Velik dio arhivske građe iz ovog razdoblja uništen je nakon Drugog svjetskog rata (npr. građa Gradske i Kotarske uprave te Ustaškog logora u Sisku). U Državnom arhivu Sisak postoji nekoliko fondova značajnih za proučavanje razdoblja Drugog svjetskog rata (npr. fondovi: Uprava i javne službe/Kotarska oblast Sisak 1918.-1945./; Pravosuđe/Kotarski sud Sisak 1877.-1945./; Prosvjetne i kultur-

¹ U knjizi *Povijest knjižnica i čitaonica u Sisku* autorica pogrešno navodi da je početkom Drugog svjetskog rata u Sisku "... bio prekinut rad svih kulturnih društava". Vidi u: Đurđa Zorko, *Povijest knjižnica i čitaonica u Sisku*, Sisak, 1997., str.34., dalje Zorko, *Povijest knjižnica*. S druge strane Miroslav Matovina u svojoj knjizi o povijesti sporta u Sisku ne navodi da sporta u Sisku u vrijeme Drugog svjetskog rata nije bilo, već da "to razdoblje, prema odluci izdavača nije u knjizi obrađeno." vidi u: Miroslav Matovina, *Leksikon sporta općine Sisak 1845.-1983.*, Sisak, 1985., str. 7., dalje Matovina, *Leksikon*.

ne ustanove, itd.), ali su dokumenti u njima sačuvani fragmentarno i velika većina ih je neupotrebljiva za istraživanje teme ovog rada. Upravo zbog toga kao primarni izvor nametnule su mi se novine, koje su u Sisku izlazile od 1925. do 1945. pod imenom *Hrvatske novine*. U njima su osim vijesti iz politike i gospodarstva zabilježene i vijesti iz društvenog života, kao npr. kinorepertoar, sportske vijesti i dr. Osim novina, važan izvor podataka bile su mi izjave ljudi koji su u to vrijeme živjeli u gradu Sisku, a koje su mi pomogle u dočaravanju atmosfere i dinamike života.

Početak Drugog svjetskog rata grad Sisak dočekao je s nešto manje od 15 tisuća stanovnika², ali kao vrlo jako gospodarsko i obrtničko središte.³ Paralelno s razvojem gospodarskog života u Sisku je do početka Drugog svjetskog rata napredovao i društveni život.⁴

Dana 6. travnja 1941. počeo je rat na području Kraljevine Jugoslavije, a već 10. travnja proglašeno je osnivanje Nezavisne Države Hrvatske. U Sisku je nova ustaška vlast, na čelu s novoimenovanim gradonačelnikom Josipom Stürmerom i ustaškim povjerenikom Josom Rožankovićem, počela djelovati od 11. travnja 1941.⁵ Nova država bila je podijeljena na 22 velike župe. Sisak se nalazio u sastavu Velike župe Gora, čije je sjedište bilo u gradu Petrinji. Ratne okolnosti bitno su utjecale na cjelokupan život u gradu Sisku. Velike promjene događaju se na području politike, gospodarstva te u nacionalnoj i etničkoj strukturi gradskog stanovništva. S područja grada Siska iseljena je ili poslana u logore 51 srpska obitelj te 28 židovskih obitelji, dok je 30 njemačkih obitelji s područja grada preselilo u Njemačku. Istovremeno, 75 obitelji Slovenaca s 230 članova iseljeno je s područja "Njemačkog Reicha" na područje grada Siska.⁶

Unatoč svemu, društveni život u Sisku, prilagodivši se novim prilikama, nastavlja gdje je prije rata stao. Najvažniju ulogu u očuvanju i poticanju društvenog života, uz pojedince odnosno građane, imaju društva. Društva koja su u Sisku u vrijeme Drugog svjetskog rata djelovala mogu se podijeliti po namjeni i karakteru na kulturna, sportska i političko-propagandna.

² U *Hrvatskim novinama* od 3.1.1942. spominje se da župa Sisak (grad Sisak i 14 sela), u 1941. ima 19 tisuća stanovnika, a iste novine od 7.11.1942. spominju broj od 25 tisuća stanovnika. U *Spomenici grada Siska* izašoj u povodu dvogodišnjice uspostave NDH, 1943. stoji podatak da tadašnji Sisak ima 55 ulica, 5 trgova i 1460 kuća te do 13 tisuća stanovnika. Vidi u: *Spomenica dvogodišnjeg rada ustaške gradske uprave kraljevskog slobodnog grada Siska 1941-1943.*, Sisak, 1943., str. 129.-130., dalje: *Spomenica*.

³ *Spomenica*, 133.-135. M. Matovina, *Obrt u Sisku 1836-1986*, Sisak, 1987.

⁴ Zorko, *Povijest knjižnica*, 9-38. Matovina, *Leksikon*

⁵ Nakon odlaska na dužnost podžupana Velike župe Gora, Josu Rožankoviću na mjestu ustaškog logornika grada Siska zamijenio je sisački obrtnik Roko Faget, koji je tu funkciju obnašao do kraja rata. Arhiv Hrvatskog instituta za povijest, Fond NDH, kut. fasc. 4, Izvještaj Velike župe Gora, 4.7.1942. Josip Stürmer pobjegao je u svibnju 1945. prvo u Italiju, zatim u SAD, da bi se konačno nastanio u Buenos Airesu u Argentini, gdje je sredinom 70-tih i umro. Roko Faget napustio je Hrvatsku također u svibnju 1945. te se kao i Stürmer nastanio u Buenos Airesu, gdje je 1985. umro.

⁶ *Spomenica*, 114-115.

Kulturna društva bavila su se organiziranjem koncerata, kazališnih predstava, priredbi, predavanja, zabava, humanitarnih akcija i dr. U ovu grupu spadaju: **Dobrovoljno vatrogasno društvo** (u sklopu kojeg djeluje vatrogasna glazba), **Hrvatsko pjevačko društvo "Danica"**, **Hrvatsko uljudbeno društvo "Napredak"** (podružnica u Sisku), **Društvo hrvatskih Zagoraca, Željezničarsko glazbeno i prosvjetno društvo, Društvo "Hrvatska žena"**,⁷ **Obrtničko-radničko društvo "Sloga"** Sisak (djelovalo do 12.11.1942.). Sva ova društva osnovana su prije uspostave NDH, a jedino društvo slične namjene osnovano u NDH bilo je **Društvo "Muzej i knjižnica grada Siska"**. Osnivačka skupština održana je 29. ožujka 1942. u 10 sati u Gradskoj vijećnici. U ime Gradskog muzeja grada Zagreba, sisački muzej pozdravio je dr. A. Bauer. Svečano otvorenje muzeja i izložbe starina uslijedilo je u 11 sati u Bilejnoj dvorani Hrvatskog društvenog doma.⁸ U srpnju 1943. Muzej je premješten u utvrdu Stari grad, a moglo ga se posjetiti svake nedjelje i blagdana od 15 do 18 sati.⁹

Sportska društva bavila su se organiziranjem sportskih natjecanja, zabava, i ostalih kulturnih događaja. U vrijeme NDH u Sisku su djelovala sljedeća sportska društva: **Nogometna župa Ljudevita Posavskog**, u sklopu koje su igrali **Hrvatski športski klub "Segesta"**, **Hrvatski trgovački športski klub "Viktorija"**, **Hrvatski radnički športski klub "Frankopan"**, **Hrvatski športski klub "Zmaj"** (djeluje do 1943.); **Sisački kuglački podsavez s klubovima HKŠK "Planjka"**, **HKŠK "Siscia"**, **HKŠK "Tomislav"**, **HKŠK "Purger"**, **HKŠK "Shell"**; **Sisačko sportsko-ribarsko društvo, Lovačko društvo "Vepar"**, **Lovačko društvo "Brezovica"**, **Hrvatsko planinarsko društvo "Gvozd"**, **Prvi hrvatski koturaški klub "Građanski" Sisak, Mjesni odbor "Aerokluba"** (od lipnja 1941. u sastavu Zračnih snaga NDH, pod imenom **"Hrvatska krila"**). Rješenjem vlasti od 9. veljače 1942. raspušten je Športski klub "Slavija".¹⁰

Glavni cilj političko-propagandnih društava bio je odgajanje i organiziranje mladeži, ali i odraslih građana u duhu ustaškog pokreta. U tu svrhu organizirani su koncerti, priredbe, proslave, zabave, sportski susreti, predavanja i sl. U sklopu Ustaškog pokreta djelovali su **Ženska loza Hrvatskog ustaškog pokreta** (koja je trebala zamijeniti rad Društva "Hrvatska žena") i **Ustaška mladež**, koja se dijelila na Ustašku uzdanicu (7-11 godina), Ustaške junake (11-15 godina) i Ustašku Starčevićevu mladež (15-21 godine). Mladež je još bila organizirana u **Đačko križarsko bratstvo i sestrinstvo te u Hrvatski ferijal-**

⁷ Društvo "Hrvatska žena" osnovano je u Sisku 1922., tada pod imenom "Hrvatica Posavkinja". Tijekom svog djelovanja društvo će nositi i ime "Hrvatica Siščanka". Glavna zadaća društva bio je humanitarni i kulturni rad. Odlukom ustaške vlasti iz 1943. društva "Hrvatska žena" iz cijele Hrvatske prestaju raditi, a imovina im je oduzeta. O osnivanju i radu Društva "Hrvatska žena" vidi u Lucija Benyovskey, *Društvo "Hrvatska žena" u Karlovcu*, Karlovac, 1996.

⁸ *Spomenica*, 117-119; *Hrvatske novine*, 10.4.1942., dalje HN.

⁹ HN, 10.7.1943.

¹⁰ Isto, 14.2.1942.

ni savez. U ovu skupinu društava spada i **Hrvatsko-njemačko društvo** koje je pod imenom Društvo "Prijatelja Njemačke" osnovano u Sisku 18. svibnja 1941.¹¹ Glavni cilj društva bio je promicanje njemačke kulture, jezika, ali i političke ideologije.

Društveni život u Sisku događao se na raznim mjestima (od kino dvorana, preko ulica i gostiona, do nogometnih igrališta), pri čemu su možda najvažniju ulogu imali društveni domovi. Društvenih domova u Sisku u vrijeme Drugog svjetskog rata bilo je nekoliko i uglavnom su to bili objekti slične namjene iz prijeratnog razdoblja. Središnja ustanova bio je **Hrvatski društveni dom** (zgrada Velikog kaptola), u sklopu kojeg je djelovalo svratište, restoran i kavana, ali i Knjižnica i čitaonica te jedno vrijeme i Muzej (u velikoj tzv. Bijevoj dvorani). Uz samu zgradu Doma nalazili su se kino dvorana ("Dom kino") i kuglana. Za razvitak glazbenog života u Sisku od posebnog je značenja bila zgrada **Vatrogasnog doma**, u kojem je svoje probe, koncerte i zabave priređivala vatrogasna glazba.¹² U prostoru bivše židovske sinagoge smjestio se **Radnički dom**, u kojem je jedno vrijeme djelovala Gradska knjižnica. Početkom 1943. knjige su iz bivšeg Tempła (sinagoge) prenesene u Gradsku vijećnicu, gdje je knjižnica počela raditi tek 21. ožujka 1945. zalaganjem profesora Bindingera (knjižnica je bila otvorena svake srijede od 17 do 19 sati). U **Obrtničkom domu** djelovalo je Obrtničko-radničko društvo "Sloga" Sisak.¹³ Bivši Jugoslavenski dom postao je **Dom ustaške mladeži**, a jedina nova zgrada trebao je biti **Dom Dr. Ante Starčevića**, namijenjen odgoju mladeži, ali i zbrinjavanju djece bez roditelja. Međutim, zbog velikih materijalnih i financijskih problema Dom nije bio potpuno dovršen.¹⁴

Radi lakšeg i sustavnijeg praćenja, društveni život u Sisku u vrijeme Drugog svjetskog rata obradio sam u nekoliko cjelina.

Novinstvo

Izdavanje, ali i čitanje novina svakako je jedan od glavnih čimbenika društvenog razvitka ne samo na gradskom, nego i širem području. Jedine značajne novine koje su u Sisku izlazile u vrijeme Drugog svjetskog rata bile su *Hrvatske novine*.¹⁵ Ovaj tjednik izlazio je od 1925. do 1945. u tiskari V. Pelca. Početkom rata, tj. osnutkom NDH, vlasnik i izdavač novina, koje su od tada

¹¹ Isto, 17.5.1941.

¹² Danas te zgrade više nema. Zgrada se nalazila u "Trećoj ulici", danas ulici Dr. A. Starčevića, na mjestu gdje je danas robna kuća.

¹³ Obrtnički dom nalazio se u današnjoj Ulici S. i A. Radića, u preuređenoj kući J. Dujska. Danas te kuće više nema.

¹⁴ O gradnji i namjeni Doma Dr. A. Starčevića vidi u *Spomenica*, 105.-106. Danas je to kuća u ulici Ivana Kukuljevića Sakcinskog kbr. 23

¹⁵ Osim *Hrvatskih novina* spominju se novine *Među nama*, o kojima postoje podaci da su izašla dva broja, te da su na dvije stranice objavljene pjesme, književni priloz, sportske reportaže, šale i sl. vidi u: HN, 26.2.1944. Nažalost, nisam imao prilike vidjeti primjerke tih novina.

ujedno i glasilo Hrvatskog ustaškog pokreta, postaje Ustaški stan. Prvi, ratni broj izlazi 22. travnja 1941. i od tada nadalje novine će izlaziti "tjedno jedamputa i to svake subote". Odredbom velikog župana Velike župe Gora dr. Mirka Jereca od 5. lipnja 1941. *Hrvatske novine* nisu više isključivo gradske novine, već postaju službeno glasilo Hrvatskog ustaškog pokreta na području Velike župe Gora. U godinama prije rata novine su bile jedan od najdosljednijih oponenata režimu, dok uspostavom NDH postaju jedan od najdosljednijih pristaša (novog) režima.¹⁶ Unatoč velikim društveno-političkim promjenama, koncepcija novina u vrijeme rata nije se bitno promijenila. Glavne teme i dalje su vijesti iz zemlje, svijeta, gradske uprave, sportske i kulturne vijesti, oglasi i reklame. Od kraja 1942. *Hrvatske novine* uvode rubriku o rođenima, vjenčanim i umrlima. U četiri ratne godine (od travnja 1941. do svibnja 1945.), novine su izlazile uglavnom redovito, osim mjesec dana u ljeto 1942., kada nisu izlazile zbog nestašice papira. Posljednji broj novina izašao je 28. travnja 1945., samo sedam dana prije ulaska partizana u Sisak (5. svibnja 1945.). Cijena novina mijenjala se ovisno o devalvaciji kune. Godine 1941. novine su koštale prvo 1, a zatim 2 dinara; 1942. cijena skače na 3 kune, 1944. na 10 i 20 kuna, a 1945. na 50 kuna.¹⁷ Prema izjavama suvremenika novine su se čitale, ali ne previše. Moglo ih se kupiti na kioscima, ali je najčešći način bio preko uličnih prodavača, tzv. "kolportera".

Jedan od oblika "novina" su i usmene novine. Ovaj oblik informiranja tipičan je za nedemokratska, ali i neobrazovana društva, jer im je glavni cilj kroz cenzurirane vijesti propagirati određene političke, gospodarske i kulturne projekte. Usmene novine održavale su se najčešće u velikim dvoranama, gdje su okupljeni slušači mogli čuti najnovije vijesti iz zemlje i svijeta u obliku moralno-političkih predavanja. U vrijeme Drugoga svjetskog rata Sišćani su nekoliko puta imali prilike čuti usmene novine. Dana 21. prosinca 1941. organizator je bila Ustaška mladež, a predavači su bili Milivoj Karamarko, urednik lista *Ustaška mladež*, R. Malin, izaslanik radničke komore iz Zagreba, te logornik Ustaške mladeži u Sisku prof. Ivan Kubanović. Događaj je upriličen u dvorani Dom kina. Dana 22. ožujka 1942. usmene novine organizirala je podružnica Hrvatskoga radničkog sindikata.¹⁸

Kinopredstave

U Drugi svjetski rat Sisak je ušao s dvije kinodvorane, Dom kina i Edison kina. Tijekom 1942. kinodvorane mijenjaju imena, pa tako Dom kino postaje Dom slikokaz, a Edison kino, prvo Edison slikokaz, a zatim Građanski slikokaz.¹⁹ Prve kinopredstave od početka rata održane su već u travnju

¹⁶ O toj ulozi HN vidi u Spomenici, 5.-6.

¹⁷ Kuna je kao valuta zamijenila dinar u srpnju 1941. u omjeru 1:1.

¹⁸ HN, 3.1.1942. i 21.3.1942.

¹⁹ Zgrada Dom kina je prigradnja zgradi Velikog kaptola, jednom od središta kulturnog života u gradu Sisku, početkom 20. stoljeća (1901.-1903.). Edison kino u Kranjčevićevoj ulici

1941.²⁰, a podatak o posljednjoj projekciji odnosi se na studeni 1943.²¹ U tom razdoblju građani Siska mogli su vidjeti oko 250 različitih filmova koji su se izmjenjivali svaki tjedan. Najveći broj filmova bio je njemačkog, talijanskog i mađarskog podrijetla, ali se moglo pogledati i češki, španjolski, austrijski, meksički ("*Il Torero*", "*prvi originalni meksički film*"), švedski, irski, norveški, finski, pa čak i francuski i američki film. Kao i podrijetlo, i filmski žanr bio je raznolik. Bilo je tu veselih šlagera, komedija, drama, povijesnih, kriminalističkih, sportskih ("*Za domovinu*"- "*športski veleslikopis*"), ratnih, ali i ljubavnih filmova (npr. film "*Hirovi sudbine*" bio je zabranjen mladima od 17 godina, film "*Tajna rasprava*" mladima od 18 godina, a film "*Marijine dvije noći*" bio je zabranjen mladima od 20 godina). Od poznatih glumaca Sišćani su mogli vidjeti Alidu Valli, Vitoria Siccu, Fernandela, Itu Rinu, Jean Gabina, Henryja Fondu, tada poznatog komičara Vlastu Buriana i mnoge druge. Uz filmove su često išle predigre i to najčešće ratni žurnali. Uz niz drugih razloga (ratne prilike, zabrane i sl.), jedan od glavnih uzroka odlaska ili neodlaska u kino bila je cijena kinoulaznica. Od 1. listopada 1941. cijene ulaznica kretale su se ovako: rezervirano mjesto (ili sjedalo na balkonu) - 14 kuna; I. mjesto - 12 kuna; II. mjesto - 9 kuna i III. mjesto - 6 kuna.²² Usporedbe radi, cijena kruha bila je 5,5 kuna, a *Hrvatskih novina* 2 kune. Od 1. prosinca 1942. cijene ulaznica iznosile su 23 kune za balkon, 18 kuna za I. mjesto, 13 kuna za II. mjesto i 8 kuna za III. mjesto.²³ Sporazumom između Tabora Ustaške mladeži i upravitelja Građanskog slikokaza dogovorene su predstave samo za Ustašku mladež, svake nedjelje uz besplatan ulaz.

Prema izjavama svjedoka kinopredstave bile su izvrsno posjećene. Dvorane su bile dupkom pune pa su filmovi svakog dana igrali u nekoliko smjena.

Na kraju, jedna zanimljivost koja govori da kino nije služilo samo zato da bi se u njemu gledao film, već i kao mjesto gdje se moglo biti videnim. Tako su *Hrvatske novine* u broju za Uskrs 1943. objavile članak pod nazivom "*Neugodne pojave treba odstranjivati*". U članku se između ostalog kaže: "*... u cijelom uljudenom svijetu ženski spol dolazi u kazalište, slikokaze... bez šešira na glavi, samo u Sisku... gdje nekoje gospođe misle da su tek onda prave 'dame', kada dođu na ovakve priredbe sa šeširom i to po mogućnosti čim većim, tako da ostali posjetioци... moraju svoje vratove natezati kao žirafe, ako žele prikazivanje bar gledati, jer je i slušanje više puta nemoguće uslijed glasnog pripovijedanja nekih neobzirnih posjetilaca.*"

(u Belčićevoj kući) počelo je s radom 1911. Oba kina nastavila su raditi i poslije 1945., ali s promijenjenim imenima: Dom kino - Kino Sloboda, Edison kino - Kino Partizan.

²⁰ Dom kino prikazuje veseli njemački šlager, komediju "7 godina nesreće", a Edison kino "brilijantnu muzičku komediju 'Dvorac ljubavi'", "prvi film talijanske ljepotice Alide Valli", HN, 26.4.1941.

²¹ U Građanski slikokazu (Edison kino) igrao je film "Velike sjene", HN, 27.11.1943.

²² HN, 27.9.1941.

²³ HN, 28.11.1942.

Kazališne predstave

U vrijeme Drugoga svjetskog rata Sisak nije imao kazališno društvo, što ne znači da Sišćani nisu imali prilike vidjeti kazališne predstave. Nepostojanje vlastite kazališne skupine te blizina Zagreba, nametnuli su dolazak zagrebačkih glumaca, prije svega iz Hrvatskoga državnog kazališta. Najveći broj predstava organizirali su Društvo "Hrvatska žena" i Ženska loza Hrvatskog ustaškog pokreta. Kazališni repertoar bio je raznolik, ali su kao i u slučaju kino-predstava prevladavale predstave "vedrijeg raspoloženja". Tako su Sišćani mogli vidjeti predstave "Ljubavnici" (hrvatska komedija iz 17. stoljeća od Marina Držića), "Žena", "Zdrav razum", "100 časaka vedrog raspoloženja", "Dundo Maroje" i dr. Upravo na primjeru predstave "Dundo Maroje" vidljiva je duga tradicija kazališnog života u Sisku²⁴, koja je rezultirala ne samo pasivnim promatranjem, nego i kritičkim pristupom vrednovanju predstave. Tako je nakon izvođenja spomenute predstave u *Hrvatskim novinama* osvanula reakcija u kojoj se kaže: "Dobro je bilo, ali je moglo biti i bolje s obzirom na poznate zagrebačke glumce."²⁵

Osim ovih predstava koje su izvodili profesionalni glumci, izveden je niz predstava i igrokaza u sklopu školskih te različitih humanitarnih priredbi.

Većina kazališnih predstava održana je u prostorijama Hrvatskoga društvenog doma.

Glazbeni događaji

Glazbeni događaji mogu se podijeliti na one "zabavnog" i one "ozbiljnog" karaktera.

Jedan od najaktivnijih sudionika glazbenoga života u gradu Sisku, kako prije, tako i za vrijeme rata bila je *vatrogasna glazba*. Ova glazba djelovala je pri **Dobrovoljnom vatrogasnom društvu** kao njegov kulturno-prosvjetni ogranak. Osim za različite društvene potrebe, vatrogasna glazba bila je u službi gradske općine, što znači da je u ljetno vrijeme bila dužna svaki tjedan jedanput održavati promenade koncerte (u središnjem gradskom parku). Ti koncerti prvo su se održavali svake nedjelje od 10 do 11 sati, a nakon što je dobivena djelomična gradska rasvjeta, svakog četvrtka od 20 do 21 sat.²⁶ Za ovu dužnost gradska općina je davala vatrogasnoj glazbi godišnju subvenciju, koja je za 1943. iznosila 30 tisuća kuna. Broj glazbenika kretao se između 20 i 25, a orkestrom je ravnao g. Franjo Medricki.²⁷ Osim promenađnih koncerata,

²⁴ Vidi u Zorko, *Povijest knjižnica*, 11.

²⁵ HN, 6.3.1943.

²⁶ Isto, 3.5.1941. i 17.5.1941.

²⁷ O vatrogasnoj glazbi u Sisku, u vrijeme NDH, vidi u: *Spomenica*, 127. Franjo (František) Medricki rođen je 1890. u Ždanicama, u Češkoj, a umro u Sisku 1947. Muziku je učio na Orguljaškoj školi u Brnu. Za vrijeme Prvog svjetskog rata Medricki je nastavnik na Pomorskoj akademiji u Beču. Od 1919. do smrti bio je crkveni orguljaš, kapelnik Gradske muzike i zbo-

vatrogasna glazba održavala je i jazz koncerte, uglavnom po zabavama koje su organizirala pojedina društva.²⁸

Važnu ulogu u organiziranju koncerata imalo je i **Željezničarsko glazbeno i prosvjetno društvo**, koje je koncerte organiziralo svake subote na terasi Hrvatskoga društvenog doma.

Od velikih orkestrara treba još spomenuti orkestar **Domobranske glazbe 11. pješačke pukovnije**, koji je koncertirao u Hrvatskom društvenom domu ili na otvorenom (promenadni koncerti). Od vojnih orkestrara zabilježena su i dva koncerta na otvorenom glazbe 373. pješačke divizije "Tigar" (riječ je o jednoj od tri hrvatske legionarske divizije koje su djelovale u sastavu njemačkog Wehrmachta).²⁹

Osim ovih "velikih" orkestrara i koncerata, glazbeni život u Sisku događao se i u školama, na vrtnim zabavama, čajankama, gostionicama, gdje su nastupali manji sastavi poput havajskog tria i jazz sastava Ustaške mladeži, "siegg jazz" orkestra, različitih "damen-kapela" (ženski sastavi) i dr.

Za "ozbiljniji" dio glazbenog života u Sisku posebnu zaslugu imalo je **Hrvatsko pjevačko društvo "Danica"**, s vrlo dugom tradicijom djelovanja.³⁰ Godine 1942. HPD "Danica" odlučilo je osnovati osim muškog i ženski, odnosno mješoviti zbor.³¹ Na mnogobrojnim koncertima, često organiziranim u obrotvorne svrhe, zbor je izvodio djela domaćih i stranih skladatelja.

Velik poticaj razvitku pjevanja, ali i kulturnog života uopće, predstavlja osnivanje **Pjevačke župe "Livadić"**, sa sjedištem u Sisku. Župa je djelovala u sklopu Hrvatskoga pjevačkog saveza, a okupljala je pjevačka društva iz Siska, Petrinje, Banje Luke, Prijedora i Kostajnice.³²

Uz rad HPD "Danica" treba naglasiti djelovanje već spomenutog orkestra Domobranske glazbe 11. pješačke pukovnije, koji je uz koncerte zabavne, priređivao i koncerte ozbiljne glazbe. Jedan od takvih bio je koncert održan 13. siječnja 1942., na kojem je gošća bila operna pjevačica Nadja Krelja. Na repertoaru su bila djela Gotovca, Novaka, Vilhara, Schuberta, Verdija, Wagnera i Webera.³³

rovoda pjevačkog društva "Danica" u Sisku. *Muzička enciklopedija*, ur. Krešimir Kovačić, JLZ, Zagreb, 1974., str. 555.

²⁸ Dana 6.7.1941. Društvo "Hrvatska žena" priredilo je zabavu u školskom dvorištu u "Trećoj" ulici, a sav prihod bio je namijenjen podizanju spomenika dr. A. Starčeviću. Na zabavi je svirao jazz gradske vatrogasne glazbe. HN, 28.6.1941.

²⁹ HN, 17.6.1943.

³⁰ Društvo trgovačke mladeži u vojničkom Sisku "Danica" osnovano je 1869., a svrha mu je bila rad na kulturnom napretku. Godine 1872. odlučeno je da se "Danica" preustroji u pjevačko društvo. Od 1904. Društvo nosi ime "Hrvatsko pjevačko društvo Danica", vidi u: "Pravila 'Danice', društva trgovačke mladeži u vojničkom Sisku", *Zatočnik*, 28. veljače 1870. i Spomenica Hrvatskog pjevačkog društva "Danica" u Sisku o šezdesetogodišnjici opstanka 1869.-1929., Sisak, 1929. Čitaonica, 9.

³¹ HN, Uskrs 1942.

³² Isto 17.7.1943.

³³ Isto, 17.1.1942.

Osim "domaćih" koncerata, treba spomenuti i one u kojima su sudjelovali "nesisački" glazbenici. Dana 29. rujna 1941. u prostorijama Hrvatskoga društvenog doma održan je koncert HKPD "Turopoljac" iz Velike Gorice, a 20. veljače 1942. Hrvatsko-njemačko društvo iz Siska održalo je predavanje o W. A. Mozartu (u povodu godišnjice njegovog rođendana 27. siječnja) uz reprodukciju njegovih djela.³⁴ Dana 4. veljače 1943. u Sisku je održana "Obkoparska večer" (u organizaciji Zapovjedništva Obkoparske bojne u Sisku), na kojoj su sudjelovali članovi Hrvatskoga državnog kazališta Ana Roje i Oskar Harnoš - plesovi, Boris Papandopulo - pijanist, Ruža Cvjetičanin - operetna primadona, Joso Martinović - prvak drame, Borivoj Šembera - operni prvak i Đurđica Denić, uz sudjelovanje pripadnika Obkoparske bojne i glazbe 11. pješake pukovnije.³⁵

U ožujku 1943. Ženska loza HUP-a, u dvorani Dom slikokaza priredila je opernu večer uz sudjelovanje opernih prvaka iz Zagreba, a pod ravnanjem dirigenta B. Papandopula.³⁶ Pred punom dvoranom Dom slikokaza, 6. lipnja 1944. održan je koncert gudačkog orkestra.³⁷ Zanimljiv glazbeni događaj održan je u Sisku u veljači 1945. Blagdan sv. Vlaha (3. veljače) Dubrovčani su u Sisku proslavili u župnoj crkvi svetom misom i "gričanjem" te u dvorani Dom slikokaza uz sudjelovanje vojne glazbe, tamburaškog i pjevačkog zbora i pjevanjem uz pratnju gitare.³⁸

Priredbe i proslave

Tijekom Drugog svjetskog rata u Sisku je održan niz priredbi i proslava, različitog karaktera i različite namjene. Tako bilježimo proslave na kojima su se obilježavali imendani, obljetnice rođenja ili smrti velikana iz hrvatske povijesti, kao što su Matija Gubec, Zrinski i Frankopan, Ante Starčević, Stjepan Radić, Milan Šufflay i dr. U čast "oca domovine" dr. A. Starčevića u Sisku je pokrenuta akcija za izgradnju spomenika u obliku zgrade, u kojoj će se odgajati sisačka mladež. Kamen temeljac Doma dr. Ante Starčevića postavljen je 13. lipnja 1942.³⁹ Svake godine u Sisku su se održavale proslave rođendana Adolfa Hitlera (u travnju) i imendana Ante Pavelića (u lipnju).

Od većih proslava treba spomenuti obilježavanje "Tjedna hrvatske majke i djeteta" u lipnju 1942. i lipnju 1943. U sklopu proslave organizirana su predavanja iz zdravstvene zaštite, priredbe, izložbe, bakljade i dr.⁴⁰ Svake godine 10. travnja slavila se godišnjica osnutka NDH, u sklopu koje su se palili krije-

³⁴ Isto, 27.9.1941. i 14.2.1942.

³⁵ Isto, 23.1.1943.

³⁶ Isto, 13.3.1943.

³⁷ Isto, 17.6.1944.

³⁸ Isto, 10.2.1945.

³⁹ O izgradnji Starčevićeva doma vidi u: *Spomenici*, 105.-106. i HN, 14.6.1941., 13.6.1942.

⁴⁰ HN, 13.6.1942 i 29.5.1943.

sovi, organizirale priredbe mladeži po školama i svečane akademije u prostorijama Hrvatskog doma. Od 22. do 27. lipnja 1943. u Sisku je organizirana proslava 350. obljetnice bitke kraj Siska. U sklopu proslave Stjepan Krivošić održao je predavanje pod naslovom "U Hrvatskoj prije 350 godina", a organiziran je i razgled gradskog muzeja u Starom gradu. Posljednjeg dana višednevne proslave Dobrovoljno vatrogasno društvo priredilo je javnu vježbu.⁴¹ Velika svečanost upriličena je početkom srpnja 1941. prilikom posvete kamena temeljca u Radničkom naselju Eugena Kvaternika. Tom prilikom u Sisak je, kao predstavnik Hrvatske državne vlade, došao vojskovođa Slavko Kvaternik, a "Croatia film" snimio je tonfilm.⁴² Od 1943. u Sisku se slavi i "Prvi svibnja - Međunarodni praznik rada".

Osim velikih proslava, u Sisku je ratnih godina organiziran čitav niz priredbi (humanitarnih, školskih), izložbi, čajanki, vrtnih svečanosti, maturalnih večeri i dr. Organizatori su najčešće bili Društvo "Hrvatska žena", Ustaška mladež, Đačko križarsko bratstvo i sestrinstvo, Ženska loza Hrvatskog ustaškog pokreta, HPD "Danica" i dr.

Predavanja

Osim u školama, Sišćani su nova znanja i spoznaje mogli dobiti i na predavanjima, koja su organizirala različita sisačka društva. U tom radu isticalo se Hrvatsko-njemačko društvo. Članovi Društva organizirali su tečajeve njemačkog jezika u trajanju od 3 do 4 mjeseca, predavanja o W. A. Mozartu u povodu obilježavanja njegova rođenja, a 30. svibnja 1943. u dvorani Dom slikokaza organizirali su dva politička predavanja, na kojima su dr. Wolfgang Supan, izaslanik kulturnog odjela njemačkog poslanstva i dr. Slavko Pavičić, vojni stručnjak *Hrvatskog naroda* (glavni dnevni list u NDH), govorili o "smislu i značenju novog svjetskog sukoba".⁴³ Na nekoliko predavanja Sišćani su mogli saznati zanimljivosti iz povijesti i sadašnjosti drugih naroda iz Europe i izvan nje. Dana 25. studenog 1941. u dvorani Dom kina, sisački logornik Roko Faget održao je predavanje o dojmovima s putovanja delegacije hrvatskih novinara po Rumunjskoj, Besarabiji i dijelu jugoistočnoga sovjetskog bojišta.⁴⁴ Dana 18. i 19. lipnja 1942. predavanje o Indiji održao je indijski publicist te sudionik pokreta za slobodu Indije, Behari Lal.⁴⁵ Početkom srpnja 1943. Ustaška mladež Siska priredila je predavanje o Bugarskoj, na kojem je o "prošlosti, sadašnjosti i prijateljstvu Bugara i Hrvata" govorio profesor povijesti i zemljopisa sisačke Gimnazije Konstantin Reimers-Volinski.⁴⁶ Već su prije

⁴¹ Isto, 26.6.1943. i Državni arhiv Sisak, Fond Kotarski sud Sisak 1877.-1945., kutija 3, br. Sn 231/43

⁴² Isto, 5.7.1941. i *Spomenica*, 11.

⁴³ HN, 29.5.1943.

⁴⁴ Isto, 22.11.1941.

⁴⁵ Isto, 20.6.1942.

⁴⁶ Isto, 3.7.1943.

spomenuta predavanja pročelnika školske poliklinike dr. A. Najžara školskoj mladeži i roditeljima u sklopu "Tjedna hrvatske majke i djeteta" (3. i 5. lipnja 1942.) te predavanje Stjepana Krivošića o bici s Turcima kraj Siska, u sklopu proslave 350. obljetnice bitke kraj Siska.

Sportske aktivnosti

Po tradiciji i intenzitetu sportskog života te po broju sportskih društava, klubova i sekcija, Sisak je do Drugoga svjetskog rata bio među najrazvijenijim gradovima u Hrvatskoj.⁴⁷ Takva situacija unatoč ratu nije mogla rezultirati potpunim prekidom sportskih aktivnosti. Sisački sport morao se prilagoditi novim ratnim, političkim i gospodarskim prilikama. Najzastupljeniji i vjerojatno najpopularniji sport bio je nogomet, ali su zabilježena i natjecanja u mnogim drugim sportovima (kuglanje, boks, atletika, ribolov, biciklizam, klizanje, plinarenje, plivanje i dr.).

U vrijeme NDH u Sisku su djelovala četiri nogometna kluba: "Segesta", "Viktorija", "Frankopan" i "Zmaj". Sisački klubovi igrali su u sklopu Zagrebačkoga nogometnog dosaveza, koji je bio podijeljen u nogometne župe. Sisak je bio sjedište VIII. nogometne župe pod imenom "Ljudevit Posavski". Način natjecanja bio je takav da su pobjednici župa igrali između sebe (po kup načelu - na ispadanje), čime bi se dobio prvak Pokrajine Zagrebačkoga nogometnog dosaveza, a zatim bi se igralo s prvakom Zagreba za prvaka Zagrebačkoga nogometnog dosaveza. Nogometnu župu "Ljudevit Posavski" činili su klubovi "Segesta", "Viktorija", "Frankopan" i "Zmaj" (do 1943.) iz Siska, "Svačić" iz Petrinje (do 1943.) i "Sunjski" iz Sunje. U četiri ratne godine odigrana su četiri prvenstva, od čega su samo dva potpuna i završena (1942./43., 1943./44.), a druga dva nepotpuna i nedovršena (1941./42., 1944./45.).⁴⁸ Najbolji klub župe prvo je bila "Viktorija", a zatim "Segesta".

Osim "ligaških", u Sisku je odigran i čitav niz prijateljskih utakmica različitog karaktera. Vrlo su česti bili susreti s predstavnicima vojske, kojih je u Sisku bilo u velikom broju. Od brojnih susreta ostali su nam podaci o nekima. Već 27. travnja 1941. "Frankopan" pobjeđuje reprezentaciju njemačke vojske s 5 : 2, a 4. svibnja 1941. kombinirana ekipa "Segeste" i "Viktorije" pobjeđuje reprezentaciju njemačke vojske 7:2. Na Tijelovo 1942. odigrana je nogometna utakmica između Obkopsarske bojne i Ustaške mladeži, a u sklopu sportskog dana "Segeste" odigrana je utakmica između Mornarice i Obkopara. Dana 8. listopada 1944. odigrana je utakmica u korist Crvenog križa u kojoj je kombinirana ekipa "Viktorije" i "Segeste" pobijedila Predstavništvo vojske 5:3, dok je 11. travnja 1945. Predstavništvo grada Siska pobijedilo Predstavništvo

⁴⁷ Vidi u: Z. Jajčević, *Kratka povijest tjelesnog vježbanja i športa*, Zagreb, 1997., 83-103. i Matovina, *Leksikon*.

⁴⁸ O sustavu natjecanja u nogometu za vrijeme NDH, vidi u *Platinastom jubileju Zagrebačkoga nogometnog saveza 1919.-1994.*, i *Hrvatskoni nogometnom savezu - 80. obljetnica*, Zagreb, 1992., 42.-59.

Brzog zdruga PTS (Poglavnikov tjelesni sdrug) 5:2. Osim ovih "ozbiljnih" utakmica, ostala je zabilježena i "šaljiva" nogometno-rukometna utakmica između bivših igrača "Viktorije" i "Segeste" i bivših igrača vojske. Ova utakmica odigrana je početkom studenoga 1943. na gradskom stadionu u sklopu "Tjedna oružanih snaga".

Osim s vojskom Siščani su igrali i s drugim hrvatskim klubovima. Ostali su nam podaci o gostovanju "Kostajničkog športskog kluba" (lipanj 1941.), varaždinskog "VŠK"-a (na oba dana Duhova 1941.), bjelovarskog "GŠK"-a (na Veliku Gospu 1943.), zagrebačke "Šparte" (lipanj 1944.), a od posebno je važna proslava 15. godišnjice "Viktorije" (kolovoz 1944.), kada su tom prigodom u Sisak došli ponajbolji zagrebački nogometni klubovi "Ličanin", "Ferraria" i napose prvak Hrvatske "Građanski". Zanimljiv je komentar utakmice "Građanski" - "Viktorija" (6 : 2), u kojem se kaže da se na utakmici posebno istaknuo "novi igrač Bobek, koji mnogo obećava."⁴⁹ Ipak, najveći interes sisačke nogometne publike izazivali su gradski, "prijateljski" derbiji između "Segeste" i "Viktorije". Nekoliko puta nastojalo se pokazati i dokazati "tko je bolji". Osim redovnih susreta u sklopu prvenstva župe, ova dva kluba odigrali su i niz tzv. "šaljivih" utakmica. Tako je 14. rujna 1941. odigrana šaljiva utakmica između "Viktorije" i "Segeste", a pobjednik je za nagradu dobio bure piva, koje je darovao gostioničar Mató Tomljenović. Dana 30. rujna 1944. odigrana je utakmica na kojoj se konačno trebalo riješiti pitanje boljeg. Utakmica je završena pobjedom "Viktorije" 3:0. Ova utakmica nije imala samo nogometni karakter, jer su na poluvremenu trčale "debele" i "mršave" štafete "Segeste" i "Viktorije". Vezano uz "suparništvo" treba spomenuti i nogometnu utakmicu između reprezentacije Siska (središte nogometne župe) i reprezentacije Petrinje (upravno središte Velike župe Gora), koja je završila pobjedom Siščana 5:1.

Nogomet se igrao posvuda (na školskim igralištima, ulicama, livadama, "zgmajnama"), ali je središnje mjesto održavanja, ne samo nogometnih nego i ostalih sportskih aktivnosti, bio Gradski stadion koji se nalazio na mjestu stadiona raspuštenoga Športskog kluba "Slavija". To igralište bilo je ograđeno velikim tribinama, a osim za nogomet koristilo se i za tjelovježbu, tenis, biciklizam, atletiku i dr.⁵⁰ Utakmice su se igrale u nedjelju i uvijek su bile odlično posjećene, što znači da se znalo okupiti i preko 2000 sisačkih "druker" (to je bila otprilike 1/5 gradskog stanovništva). Sljedećih nekoliko dana nakon utakmice, Siščani su u centru grada, na popularnom "korzu" (preko puta gostione "Lovački rog") raspravljali i analizirali dobre i loše poteze svojih nogometnih "ljubimaca".

Najorganiziraniji sport poslije nogometa, o čijim natjecanjima imamo i najviše podataka, je kuglanje. Sisački kuglaši igrali su značajnu ulogu u prijeratnom kuglanju te se spominju među prvim inicijatorima osnivanja Jugosla-

⁴⁹ HN, 16.9.1944.

⁵⁰ Tog stadiona danas više nema; na mjestu gdje se nalazio danas su pogoni tvornice "Herbos". O osnivanju Gradskog stadiona vidi u: *Spomenici*, 42.-43.

venskog kuglačkog saveza (1932.). Osim toga u Sisku je 1933. osnovan Sisački kuglački podsavez, kao prvi takve vrste u Jugoslaviji. U srpnju 1943. u Sisku je održana proslava 10. godišnjice Sisačkoga kuglačkog podsaveza. Podsavez su u vrijeme Drugog svjetskog rata činili klubovi "**Planjka**", "**Siscia**", "**Tomislav**", "**Purger**" i "**Shell**".⁵¹ Kao i nogometni, i kuglaški susreti bili su različitog karaktera. Osim međusobnih susreta (u sklopu Podsaveza), sisački klubovi igrali su sa zagrebačkim klubovima ("**Maksimir**", "**ZET**" i dr.), s predstavnicima vojske, a u okviru 10. godišnjice Sisačkog kuglačkog podsaveza održana je i utakmica između reprezentacija Siska i Zagreba. Kuglaška natjecanja održavala su se na brojnim sisačkim kuglanama, od kojih su najpoznatije bile ona u Velikom kaptolu, kuglana Weiss (u današnjoj ulici S. i A. Radića), Shell (u Capragu), Šipuš (u Novom Sisku), Kirin (u Kukuljevićevoj ulici), "Kod Rade" (kuglana Rade Dokmanovića u Tomićevu putu) i druge.

Natjecanja i uopće bavljenje drugim sportovima u vrijeme rata svodilo se na nastojanje da se tradicija ne prekine. Djelovanje je u ratu nastavio **Prvi hrvatski koturaški** (biciklistički, op.a.) **klub "Gračanski" Sisak**, koji se bavio organiziranjem utrka na biciklističkom trkalištu (na Gradskom stadionu), uličnih utrka (npr. u sklopu "Tjedna oružanih snaga" u studenom 1943. organizirana je koturaška utrka od Željezničkog kolodvora u Sisku do Željezničkog kolodvora u Capragu), ali i organiziranjem biciklističkih izleta (u svibnju 1941. organiziran je izlet na biciklima u Hrastovicu kraj Petrinje, koja je 17 km udaljena od Siska).⁵² Organiziranjem izleta bavilo se i **Hrvatsko planinarsko društvo "Gvozd" Sisak**. Ostao nam je podatak o izletu u Samobor i okolici, koji je organiziran na Duhove 1942. Zabilježeno je još djelovanje **sisačkog sportsko-ribarskog društva te Mjesnog odbora "Aerokluba"**, koji od lipnja 1941. nosi ime "Hrvatska krila", a djeluje u sastavu Zračnih snaga NDH.

Osim ovih "organiziranih" aktivnosti u sklopu sportskih klubova i društava, sportom se moglo baviti i na druge načine. Već u svibnju 1941. redovitim sastancima i vježbama započinje raditi Ustaški (Hrvatski) junak, koji je okupljao članove Ustaške mladeži između 11 i 15 godina. Ustaški junak organizirao je natjecanja u nogometu, lakoj atletici, šahu, a posebno zanimljivo bilo je plivačko natjecanje održano krajem kolovoza 1943. Za tu priliku radna služba Ustaškog junaka sagradila je na rijeci Kupi mali plivački bazen duljine 12,5 metara.⁵³ Iako Sisak u vrijeme rata nije imao boksački klub, Sišćani su nekoliko mogli vidjeti natjecanja u boksu. Dana 15. ožujka 1942. u dvorani Dom kina održano je natjecanje u boksu između zagrebačkih teškoatletskih klubova "**Herkules**" i "**Croatia**". Slično natjecanje održano je i u kolovoza 1943. u sklopu Sportskog dana Segeste.⁵⁴ Nije slučajno gostovanje zagrebačkih klubova u Sisku, jer su njihovi članovi, ujedno najbolji tadašnji hrvatski boksači, bili upravo Sišćani Josip Devčić, Ivan Jano Hladni i Franjo Kaurić.

⁵¹ HN, 13.6.1942.

⁵² Isto, 31.5.1941.

⁵³ Isto, 4.9.1943.

⁵⁴ Isto, 14.3.1942. i 14.8.1943.

Dugu tradiciju Sišćani su imali i u zimskim sportovima - skijanju, klizanju i hokeju na ledu, ali slično kao i u boksu, za vrijeme Drugoga svjetskog rata ovi sportovi u Sisku nisu bili klupski zastupljeni. To ne znači da su ih Sišćani zaboravili. *Hrvatske novine* iz siječnja 1942. spominju izrazito niske temperature (-23 °C) i visok snijeg, zbog čega se na "...sisačkim ulicama pojavilo mnogo Sišćana koji odlaze na obližnja brda da se skijaju."⁵⁵ Slična situacija bila je i s klizanjem, odnosno kako se u ono vrijeme govorilo "šličuhanjem". Svake zime zaledile bi se brojne sisačke bare, a izrazito niske temperature u siječnju 1942. uzrokovala su leđenje rijeke Kupe. Led je bio toliko debeo da su ljudi kolima prelazili s jedne na drugu obalu. Svaka ledena površina koristila se za klizanje, a o masovnosti i popularnosti ovog zimskog sporta govori zabrana objavljena u *Hrvatskim novinama*, kojom se zabranjuje "...šličuhanje djeci po nogostupima..." te im se preporuča "...neka se idu šličuhati na klizališta kojih u Sisku ima dosta."⁵⁶ Na tim "prirodnim" klizalištima klizalo se i igralo hokej, pri čemu su se koristile klizaljke tzv. "gvinterice" (noževi bi se stegnuli na cipele uz pomoć navoja, njem. Gewinde). Unatoč tome što u Sisku nije bilo hokejaškog kluba, treba spomenuti jednu zanimljivu situaciju koja se dogodila uoči rata. Krajem 1938. prestala je raditi sekcija hokeja na ledu pri Športskom klubu "Slavija" Sisak. Međutim, u isto vrijeme cijela ekipa prelazi u zagrebački HAŠK, u sklopu kojeg počinje djelovati sekcija hokeja na ledu. Uvjet igranja za HAŠK bio je da Sišćani u novom klubu dobiju opremu i plaćeni prijevoz, ali da nastave trenirati u Sisku.⁵⁷ Na taj način Sišćani su zadržali tradiciju organiziranog igranja hokeja na ledu.

Kao i na ostalim područjima i u očuvanju te poticanju sportskog duha i života, značajan doprinos dala je vojska. Već su spomenuti brojni sportski susreti u kojima su predstavnici vojske igrali ulogu "gosta". Rijetki trenuci kada su vojnici imali ulogu "domaćina" bila su natjecanja u sklopu "Tjedna oružanih snaga". Godine 1943. "Tjedan" je održan u studenom, a osim već spomenute "šaljive" nogometno-rukometne utakmice između bivših igrača vojske i bivših igrača "Segeste" i "Viktorije" te biciklističke utrke po ulicama Siska, održano je i šahovsko natjecanje na osam ploča između klubova vojske i građana te natjecanje u trčanju teklia domobrana u ratnoj opremi.⁵⁸

* * *

Uvijek je bilo društvenih aktivnosti, koje se ne mogu svrstati isključivo u jednu od ovih cjelina, jer zapravo pripadaju svakoj pomalo. Upravo one čine specifikum određenoga grada, kojim se on razlikuje od drugih. Osim toga, one predstavljaju konstantu u životu jednoga grada, jer klubovi i društva se raspustaju, vlasti se mijenjaju, ali navike, koje se prenose iz naraštaja u naraštaj, ostaju. Tako je, unatoč svemu, bilo i u vrijeme Drugoga svjetskog rata.

⁵⁵ Isto, 17.1.1942.

⁵⁶ Isto, 24.1.1942.

⁵⁷ Matovina, *Leksikon*, 398.

⁵⁸ HN, 13.11.1943.

Svakog ljeta Sišćani su osvježeni, ali i zabavu tražili na rijeci Kupi, koja prolazi kroz samo središte grada. Najposjećenija gradska plaža protezala se od mjesta gdje Kupa "radi zavoj", do ušća Odre u Kupu. Od zavoja, tj. "maurice" (kuće u vlasništvu obitelji Maurer, koja se nalazi iznad samog zavoja), nizvodno prema zidanom mostu, održavala su se natjecanja u plivanju. Sisak je jedan od rijetkih hrvatskih gradova koji nema središnji gradski trg s tradicijom okupljanja. Njegovu ulogu preuzela je "središnja" gradska ulica, koju građani Siska, unatoč brojnim promjenama imena, najradije zovu "Druga ulica". Druga ulica duga je otprilike jedan kilometar, a omeđena je na jednom kraju gostionicom "Lovački rog", a na drugom kraju zgradom Željezničkog kolodvora. Početni dio ulice, od "Lovačkog roga" do prvog raskrižja, bio je sisački "korzo". Tu su se Sišćani okupljali, družili, raspravljali o politici i sportu, ali pod određenim pravilima. Lijeve strane ulice (neparni kućni brojevi) bila je rezervirana za mlade, a desna za njihove roditelje i ostalu sisačku gospodu. Prelazaka s jedne na drugu stranu nije bilo. Osim kao "korzo", Druga ulica koristila se i za različita sportska natjecanja (biciklističke i atletske utrke). "Korzo" je bio pun svakog dana, osim četvrtkom, kada se društveni život selio u najveći gradski park (preko puta Hrvatskoga društvenog doma), na tzv. "promenadu". U središtu parka nalazi se paviljon, na kojem je svakog četvrtka od 20 do 21 sat orkestrirala gradsko-vatrogasna glazba. Za razliku od "korza", na kojem su građani šetali ulicom "gore-dolje", "promenada" se sastojala od šetnji u krug oko paviljona. I "korzo" i "promenada" uvijek su bili odlično posjećeni.

Odlično posjećene bile su gostionice, kavane i restorani kojih je u Sisku u vrijeme rata bilo podosta. U njima se nije samo jelo i pilo, već su se organizirali različiti društveni događaji. Kuglaška natjecanja, vrtno zabave, ali i sastanci pojedinih sisačkih društava, samo su neke od "kavanskih aktivnosti". U vrijeme rata gostionice su smjele biti otvorene do 21 sat. Da su Sišćani voljeli ići u gostionice te uz dobro društvo popiti "koju više", govore nam članci iz *Hrvatskih novina*. Nekoliko puta su gradske vlasti upozoravale gostioničare da smiju točiti alkoholna pića, ali ne i pijanim osobama, koje treba prijaviti najbližem redarstvenom organu. Još zanimljiviji je članak pod imenom "Želudci sisačkih građana", u kojem se iznose podaci o količini popijenog alkohola u 1944. U njemu se navodi da je popijeno:

*"526 925 litara vina (što je 100 tisuća litara više nego u 1943.g.), 63 434 litre pive, 11 163 litre rakije, 6 783 litre konjaka, te 22 850 litara likera".*⁵⁹

Događaj koji je uvijek uveseljavao građane Siska, posebno one najmlađe, bio je dolazak cirkusa. Niti u vrijeme rata Sišćani nisu bili uskraćeni za ovaj užitak. *Hrvatske novine* od 13. rujna 1941. donose obavijest da je u Sisak (na Sajmište) stigao cirkus "Olimpija", u kojem će 27. i 28. rujna, prvi put u Sisku nastupiti "*Fantom na prečki smrti*".⁶⁰

⁵⁹ Isto, 26.1.1945.

⁶⁰ Isto, 13.9.1941.

Još dva događaja trebala su pokazati da je u ratnom Sisku život nastavljen normalno. U jesen 1941. sklopljen je prvi "ratni" brak. Prvo vjenčanje u Sisku, od osnutka NDH, dogodilo se u subotu 27. rujna 1941. u crkvi sv. Križa, a mladenci su bili "*ustaša Stjepan Jug i ustaškinja Božena Lulić*".⁶¹

U listopadu iste godine (16.10.1941.) u Sisku je održan vozački ispit. Ispitu za upravljanje motornim čamcem, motociklom, motornim biciklom ili triciklom mogli su pristupiti stariji od 18 godina, a za upravljanje ostalim motornim vozilima stariji od 20 godina. Na ispitu se pojavilo pet kandidata, četiri iz Siska i jedan iz Petrinje i svi su prošli.⁶²

Zaključak

Nakon čitanja ovog rada mogao bi se stvoriti zaključak da je društveni život u Sisku u vrijeme Drugog svjetskog rata tekao gotovo normalno. Ljudi su išli u kina, na kazališne predstave, nogometne utakmice, šetali su "korzom", kao da oko njih nije "bijesnio" najveći rat u dotadašnjoj povijesti. Međutim, društveni život samo je dio cjelokupnog života jednoga grada i nemoguće ga je pratiti ne uzevši u obzir ostale dijelove, kao što su npr. politički i gospodarski život. Već samo ratno stanje nametnulo je drukčiji režim života, koji se nužno morao odraziti i na društvene aktivnosti. Krajem 1941. donesena je odluka o zamračenju, kojom se propisuje vrijeme zamračivanja za svaki pojedini mjesec (u siječnju od 18 do 6 sati, u veljači od 19 do 6 sati, u ožujku od 19 do 5.30 sati, u travnju od 20 do 5 sati, u svibnju od 20.30 do 4 sata, u lipnju od 21.30 do 3 sata, u srpnju od 21.30 do 3 sata, u kolovozu od 21.30 do 4 sata, u rujnu od 20 do 5 sati, u listopadu od 18.30 do 5.30 sati, u studenom od 18 do 6 sati, u prosincu od 18 do 6 sati)⁶³, dok je u lipnju 1942. uveden redarstveni sat (od 22 sata). Ipak, sve je to bilo samo uvod u događaje koji su slijedili u nadolazećim ratnim godinama. Tijekom 1944. i 1945. Sisak su nekoliko puta bombardirali saveznički zrakoplovi pa iako su ciljevi uglavnom bili industrijska postrojenja Hrvatskog Shella (rafinerije), u tim je događajima poginuo i veliki broj Siščana. U proljeće 1945., uz savezničko bombardiranje, najveću opasnost za ustašku vlast u Sisku predstavljalo je približavanje partizanske vojske gradu. U veljači 1945. objavljen je Proglas opsadnog stanja na području kotara Petrinje, Gline i Siska te na području gradova Petrinje i Siska.⁶⁴ Dana 5. svibnja 1945. jedinice partizanske vojske ušle su u Sisak, čime je u ovom gradu završen Drugi svjetski rat i postojanje Nezavisne Države Hrvatske.

Osim ovih objektivnih ograničenja (zamračenja, redarstveni sat, ratna djelovanja), društveni život bio je narušen još jednom važnom činjenicom. Svi građani Siska nisu imali jednaka prava i mogućnosti. Politički režim nove ustaške vlasti isključio je iz društvenog života sve one koji se zbog nacional-

⁶¹ Isto, 27.9.1941.

⁶² Isto, 18.10.1941.

⁶³ Odluka o zamračenju donesena je 25.9.1941., HN, 17.1.1942.

⁶⁴ HN, 17.2.1945.

nog, vjerskog ili političkog uvjerenja nisu "uklapali" u "novi poredak". Već s prvim danima novoosnovane države, vodeći sisački komunisti završili su u zatvoru. Dio ih je pušten, nakon čega se uključio u partizanski pokret, a dio je zadržan u zatvorima i logorima po cijeloj Hrvatskoj⁶⁵. Neki od njih bili su aktivni i u društvenom životu prijeratnog Siska.⁶⁶ Još drastičniji slučaj vezan je uz sisačke Srbe i Židove. Od početka uspostave NDH pripadnici ovih naroda podvrgnuti su različitim zabranama. Nisu smjeli ulaziti u gostionice, kavane, restorane, hotele; imali su ograničeno kretanje (od 5 do 21 sat) i zabranu mjesta stanovanja u određenim ulicama; nisu smjeli ići u kina, zadržavati se na šetalištima, niti biti članovima društava; morali su predati radiouređaje, fotoaparate, skije, veste, rukavice i ostalo. Antižidovska propaganda vidljiva je i u kinorepertoaru, u kojem su mjesto našli filmovi kojima se nastojalo ukazati na negativnu ulogu Židova u društvu (npr. film "Židov Süss", "... o nasiljima i prevarama Židova"⁶⁷ Tijekom 1941. Židovi i Srbi su unatoč brojnim zabranama još uvijek stanovnici Siska. Već 1942. bili su prisiljeni napustiti grad. Dio srpskih obitelji napustio je područje NDH, a dio je, zajedno s gotovo svim sisačkim Židovima (osim onih koji su prije ili tijekom rata prešli na katoličanstvo) odveden u logore. Njihova imovina je zaplijenjena i postaje vlasništvo NDH. O ulozi Srba i Židova u prijeratnom društvenom životu grada Siska mogao bi se napisati poseban rad.

Osim pojedincima, pripadnicima određenog naroda, vjere ili političke stranke, društvena aktivnost onemogućena je i cijelim društvima, sportskim klubovima i sličnim udrugama. Dio njih prestao je djelovati odlukom vlasti (npr. Športski klub "Slavija" ili Društvo "Hrvatska žena"), a dio iz ekonomskih razloga (npr. Hrvatski športski klub "Zmaj").

U ovom radu nisam imao namjeru (niti mogućnost) prebrojiti sve društvene aktivnosti u ciljanom razdoblju, niti ocijeniti njihovu vrijednost i kvalitetu. Primarni cilj bio je upozoriti na kontinuitet razvoja jednoga grada, odnosno jednog segmenta u njegovu razvoju, u ovom slučaju društvenog života.

⁶⁵ Među sisačkim komunistima, koji su zatvoreni, a zatim pušteni, bili su između ostalih Vlado Janić-Capo i Marijan Cvetković, zapovjednik i politički komesar kasnije osnovanoga Sisačkog partizanskog odreda. M. Matovina-D. Božić, *Prvi partizanski odred, Zagreb, 1981.*, 15. Od komunista, koji nisu preživjeli uhićenje spomenut ću samo neke: Joža Janić (uhićen u Zagrebu, ubijen u Rakovu Potoku), Pero Dančulović Šubuki (ubijen u logoru Jadovno), Antun Čavrak, Ivan Draženović, Đuro Đulaj, Joža Rožanković, Branko Vuletić, Stjepan Rožanković, Dragutin Kokot, Stjepan Drnić (svi strijeljani 22.7.1941. u Sisku). Isto, 15.-16. i HN, 22.7.1941.

⁶⁶ Npr. nogometaš sisačke "Slavije" i "Segeste", te zagrebačkog "HAŠK"-a i "Gradanskog" Jozo Kovačević Keljo, te svestrani sisački sportaš Franjo Knebl. Ovdje je važno spomenuti i djelatnost Udruženja sisačkih akademičara osnovanog 1930., koje je 1939. promijenilo ime u Sisački akademski klub "Ante Radić". Udruženje se bavilo organiziranjem koncerata, predavanja, akademija, predstava i sl., a u sklopu njega djelovala je partijska (komunistička) jedinica i skojevaska grupa. *Sisak i Banja u revolucionarnom pokretu i ustanku 1941.*, Sisak, 1974., 89.-98.

⁶⁷ HN, 2.8.1941. i 13.9.1941.

Razdoblje između 1941. i 1945., odnosno vrijeme Drugog svjetskog rata odabrano je zbog nekoliko razloga. Prvi je, da je historiografski gotovo neistraženo, što za jednog povjesničara predstavlja u isto vrijeme i privlačnu i otežavajuću okolnost. Drugi razlog je uzimanje rata kao primjera jednog ekstremnog stanja u kojem su narušene vitalne funkcije grada i njegovih građana. Sisak u tom razdoblju doživljava velike promjene, koje su se nužno odrazile i na društveni život. Novo vrijeme donijelo je nova mjerila vrijednosti i nove prioritete. Kinopredstave se i dalje održavaju, ali prevladavaju filmovi njemačkog, talijanskog i mađarskog podrijetla. Raspušta se francusko društvo ("Cercle francais") i ukida francuski jezik u školama, a osniva se "Hrvatsko-njemačko društvo", koje organizira tečajeve njemačkog jezika. Društvo "Hrvatska žena", koje se bavi humanitarnim radom, ali je "radićevske" orijentacije, mora prepostiti mjesto Ženskoj lozi Hrvatskoga ustaškog pokreta. Na svečanim akademijama i školskim priredbama ne slavi se rođendan "Njegova Veličanstva Kralja Petra II." i godišnjica ujedinjenja jugoslavenskih naroda, nego imendan Poglavnika Ante Pavelića i godišnjica "uzkrnuća" Nezavisne Države Hrvatske. Sa svojim aktivnostima prestaje Sokolsko društvo, a redovite sastanke i vježbe počinje održavati Ustaški junak. Jugoslavenski dom postaje Dom Ustaške mladeži, a židovska sinagoga Radnički dom. To su samo neki od primjera "prilagodbe", ali u isto vrijeme primjeri da rat i slične neželjene situacije mogu usporiti, promijeniti smjer, ali ne i zaustaviti društveni razvoj grada. Svojom dugom i burnom poviješću, Sisak je svakako najbolji dokaz tome.

S U M M A R Y

SOCIAL LIFE IN SISAK DURING WWII

Social life in Sisak during WWII (April, 1941 – May, 1945) had not stopped, but had adjusted to the new circumstances. War and change of authorities had imposed new criteria and priorities. With the destruction of the largest part of archival materials after the war, the most important source of information was the weekly "*Hrvatske novine*", which had been published from 1925 to 1945. At the beginning of the WWII Sisak had a little less than fifteen thousand inhabitants and was a strong economical and craftsmanship center, what had affected the development of the social life. During the wartime years numerous sport and musical events, movie projections, performances and ceremonies, lectures and other similar activities had been taking place. This was supposed to serve as a proof for the normal functioning of the city. However life was not developing in a completely normal manner, but was restricted to wartime circumstances (lights being turned off, curfew, bombarding...) and the actions by the new authorities. Into the new order some Sisak associations and politically undesirable individuals (like the Communists) did not fit in, as well as members of some ethnic minorities (like the Serbs and the Jews). One has to emphasize that with the research and valorization of the social life as part of the overall life of the city imposes further research of other segments, such as the political and economical life, etc.